

Marcin Nadobnik

1883–1953

Postać Profesora Marcina Nadobnika, zmarłego 31 grudnia 1953 roku, łączy się z okresem utworzenia i rozwoju na zachodnich rubieżach wskrzeszonej Rzeczypospolitej instytucjonalnych form życia akademickiego. W dziedzinie tej Profesor położył wielkie zasługi, nie zawsze należycie doceniane. Niemał do końca swojego życia był ściśle związany z Uniwersytetem Poznańskim i Wyższą Szkołą Handlową – Wyższą Szkołą Ekonomiczną w Poznaniu.

Marcin Nadobnik urodził się 9 listopada 1883 roku w Wielichowie, w dawnym powiecie kościańskim, w wielodzietnej rodzinie rolniczej Jana Nadobnika i Weroniki z Krajewskich. Po ukończeniu szkoły podstawowej w miejscu urodzenia naukę kontynuował w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, które ukończył w roku 1905 z wyróżnieniem jako prymus. W czasie nauki w gimnazjum działał w tajnych patriotycznych organizacjach młodzieżowych (między innymi w Czerwonej i Białej Róży). W latach 1905–1908 studiował filozofię, ekonomię i statystykę na uniwersytetach w Krakowie i Berlinie, a następnie w Gryfii, gdzie w roku 1908 uzyskał stopień doktora na podstawie rozprawy *Die Abnahme des durchschnittlichen Heiratsalters in Deutschland* (Berlin 1908). Po studiach, ze względów politycznych, był zmuszony opuścić byłą zabór pruski. Dlatego w roku 1909 przeniósł się do Lwowa, gdzie podjął pracę jako pracownik naukowy w Biurze Statystycznym Wydziału Krajowego, którym kierował znany statystyk, prof. Józef Buzek. W tym okresie ogłosił drukiem wiele prac poświęconych stosunkom ludnościowym i narodowościowym Galicji (*Przyszły spis ludności*, Lwów 1910; *Ludność Galicji w 1910*, Warszawa 1912; *Przysiółki w Galicji Wschodniej*, Lwów 1911; *Szkoły dla mniejszości polskich*, Lwów 1910) oraz sprawom budżetowo-podatkowym (*Podatki bezpośrednie w Galicji przypisane na rok 1910*, Lwów 1912; *Die Finanzen der Bezirksvertretungen Statistisches Jahrbuch der autonomen Landesverwaltung*, Wien 1914).

Z chwilą odzyskania niepodległości i powierzenia kierownictwa Głównego Urzędu Statystycznego prof. Józefowi Buzkowi Marcin Nadobnik przeniósł się w roku 1919 do Warszawy i stanął w gronie pierwszych współorganizatorów tego Urzędu, obejmując w nim stanowisko naczelnika wydziału. Zrezygnował jednak z rysujących się pomyślnie perspektyw szybkiej kariery urzędniczej. Wrócił wkrótce do Poznania, oswobodzonego w wyniku powstania wielkopolskiego, obejmując stanowiska na-

czelnika Wydziału Budżetowego w Ministerstwie b. Dzielnicy Pruskiej. Na tym stanowisku przyczynił się do zabezpieczenia podstaw materialnych nowo tworzonego Uniwersytetu Poznańskiego (nazywanego w tym okresie Wszechnicą Piastowską) przez nadanie decyzją Naczelnej Rady Ludowej na własność Uniwersytetowi gmachów działających tu poprzednio pruskich instytucji naukowych (gmachów Reichsuniversität Posen, gmachów klinik, bibliotek i muzeów), a także licznych okazałych gmachów rządowych. Nadania te były uzupełniane licznymi darowiznami obywateli ziemskich na rzecz Uniwersytetu (dla przyszłego Wydziału Rolno-Leśnego). W wyniku tych wysiłków Uniwersytet Poznański zgromadził duży majątek, dzięki czemu należał do najlepiej wyposażonych w bazę materialną uniwersytetów polskich w odrodzonej Rzeczypospolitej. Marcin Nadobnik był współorganizatorem nowo powstającego Uniwersytetu Poznańskiego nie tylko w zakresie tworzenia jego bazy materialnej, lecz również Wydziału Prawa przekształconego później w Wydział Prawno-Ekonomiczny.

W roku 1920 habilitował się na Uniwersytecie im. Jana Kazimierza we Lwowie. Na tej podstawie powołano go na stanowisko profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Poznańskiego, kierownika pierwszej w tym środowisku Katedry Statystyki. Należał do grupy trzech profesorów – rodowitych Wielkopolan (Marcin Nadobnik, Romuald Paczkowski, Bronisław Stelmachowski), którzy zabiegali o utworzenie Wydziału Prawno-Ekonomicznego, pokonując liczne trudności kadrowe i programowe. Dzięki ich wysiłkom Wydział ten zasilił profesorowie uniwersytetów: Jagiellońskiego oraz Jana Kazimierza we Lwowie.

Profesor Marcin Nadobnik brał czynny udział w życiu organizacyjnym Uniwersytetu. Pełnił funkcje prodziekana i dziekana Wydziału Prawno-Ekonomicznego, był delegatem tego Wydziału do senatu. W latach 1923–1925 był redaktorem działu ekonomicznego kwartalnika „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”. W następnych latach aktywność swą przejawiał w Towarzystwie Ekonomistów i Statystyków Polskich, będąc prezesem Oddziału Poznańskiego Polskiego Towarzystwa Statystycznego oraz długoletnim członkiem Rady tego Towarzystwa w Warszawie. Ponadto był aktywnym członkiem Komisji Nauk Społecznych Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Od chwili utworzenia w roku 1926 Wyższej Szkoły Handlowej (przekształconej w roku 1938 w Akademię Handlową) wykładał na tej Uczelni statystykę. Należał do siedmiu profesorów, którzy już w roku 1926 prowadzili wykłady w WSH. Profesor Nadobnik, obok prof. Antoniego Peretiatkowicza i prof. Edwarda Taylora, należał do tych, którzy najdłużej pracowali w tej Uczelni i byli jej wierni aż do chwili przeniesienia ich w stan spoczynku. Profesor przez cały czas wykładał statystykę i prowadził seminarium dyplomowe.

W czasie okupacji niemieckiej został w roku 1940 wysiedlony z Poznania do Generalnego Gubernatorstwa. Zamieszkał w Warszawie, gdzie objął stanowisko kierownika Biura Statystycznego Ubezpieczalni Społecznej. Prowadził jednocześnie wykłady na

tajnym Uniwersytecie Ziem Zachodnich i prace badawcze na zlecenie Delegatury Rządu na Kraj dotyczące organizacji i zagospodarowania Ziem Zachodnich i Północnych po wojnie. Po powstaniu warszawskim został wywieziony do obozu w Pruszkowie. Po wyjściu z niego pracował w Ubezpieczalni Społecznej w Miechowie.

Po zakończeniu działań wojennych na terenie Wielkopolski, w marcu roku 1945 wrócił do Poznania. Objął ponownie kierownictwo Katedry Statystyki na Uniwersytecie Poznańskim oraz podjął zajęcia dydaktyczne w Akademii Handlowej. W kwietniu 1945 roku powierzono mu funkcję prezesa Kuratorium, które było organem Fundacji Akademii Handlowej. Był nim do końca 1948 roku, a następnie aż do czasu upaństwowienia Uczelni pozostał członkiem wspomnianego Kuratorium. W roku 1946 otrzymał nominację na profesora zwyczajnego.

Okres powojenny charakteryzował się poważnym ożywieniem działalności seminarium statystycznego na UP. Zaowocowała ona licznymi doktoratami, wspierając kadrowo zespół pracowników Katedry Statystyki Uniwersytetu (Stanisław Waszak, Tadeusz Puchalski), lecz nade wszystko Akademii Handlowej (Stanisław Smoliński, Ludwik Jankowiak, Lesław Siejak, Leon Gattner oraz uczestnicy seminarium ekonomicznego prof. Edwarda Taylora: Seweryn Kruszczyński i Janusz Wierzbicki, którzy przenieśli się na seminarium statystyczne z chwilą jego likwidacji (1949) i przymusowego przeniesienia w stan spoczynku prof. Edwarda Taylora). Praktycznie wszyscy powojenni doktorzy Profesora tworzyli nie tylko trzon poznańskiej statystyki, ale również trzon wielu dyscyplin ekonomicznych, pielęgnowanych i intensywnie rozwijanych w Wyższej Szkole Ekonomicznej. Po reorganizacji szkolnictwa wyższego w roku 1950 WSE stała się głównym ośrodkiem kształcenia oraz pracy naukowo-badawczej w dziedzinie nauk społeczno-ekonomicznych. Szybki rozwój tej Uczelni, jaki nastąpił w okresie powojennym, nie byłby możliwy bez niezwykle życzliwego i konstruktywnego wsparcia rozwoju własnej kadry naukowej przez Profesora Marcina Nadobnika. Pracując jednocześnie w obu uczelniach poznańskich, nigdy nie przedkładał – jak to się zdarzało u pracowników nauki – interesów jednej uczelni nad interesy drugiej. Obowiązki swoje spełniał z tą samą sumiennością i odpowiedzialnością.

W roku 1950 Profesor wspólnie z najbardziej cenionym przez niego uczniem, dr. Stanisławem Waszakiem, zorganizował pierwszą w Wyższej Szkole Ekonomicznej Katedrę Statystyki. W początkowej fazie w skład tej Katedry, obok Stanisława Waszaka, wchodził dwaj dalsi uczniowie Profesora: Stanisław Smoliński i Ludwik Jankowiak oraz zespół asystentów: Stanisław Borowski, Maria Gacek (później Borna), Jerzy Liczkowski, Stanisław Wolny i Stanisław Wierchosławski. Z uwagi na szczupłość kadry samodzielnych pracowników nauki stan kadrowy został w dalszej fazie działalności katedry znacznie odchudzony. W roku 1952 odszedł Ludwik Jankowiak, by objąć Katedrę Finansów Publicznych. Te same potrzeby dalszego rozwoju Uczelni spowodowały odejście Stanisława Smolińskiego. W roku 1958 został on kierownikiem nowo utworzonej Katedry Ekonomiki Przemysłu. Wskutek różnych okoliczności Profesorowi nie

było dane długo kierować Katedrą Statystyki. W połowie roku 1951 kierownictwo jej powierzono Stanisławowi Waszakowi, będącemu wówczas zastępcą Profesora.

Jakkolwiek Profesor z wykształcenia był statystykiem, to jako przedmiot swoich badań przyjął zjawiska i procesy demograficzne. Naukę statystyki traktował jako zbiór wiadomości liczbowych, charakteryzujących poszczególne zbiorowości statystyczne, bądź zbiór zbiorowości statystycznych, opisujących określone zagadnienie. Opis tych zbiorowości następuje w formie prawidłości statystycznych. W tym ujęciu koncepcja tej dyscypliny nawiązywała do ukształtowanej historycznie statystyki opisowej „państwoznawców”, wykładanej z początkiem XX wieku na wydziałach prawa uniwersytetów niemieckich i austriackich jako zbiór liczbowych wiadomości o ustroju i funkcjonowaniu państwa, będącej wówczas niezbędnym składnikiem wykształcenia prawn-administracyjnego. Statystyka jako metodyka badania liczbowego zbiorowości statystycznych była traktowana początkowo przez Profesora w sposób drugoplanowy, zwłaszcza że w ówczesnym systemie kształcenia nie wywoływała ona szerszego zainteresowania. Podstawowe metody opisu zbiorowości statystycznych zawarł Profesor w pierwszym podręczniku statystyki (*Statystyka teoretyczna*, Poznań 1929). Była ona natomiast przedmiotem szerszych zainteresowań na seminarium statystycznym, na którym poszczególne metody obserwacji i analizy były traktowane w sposób monograficzny. Do roku 1950 program nauczania statystyki w WSH – AH nie różnił się istotnie od programu uniwersyteckiego. W roku 1950 nauczanie statystyki uległo gruntownej modernizacji. Problematyka opisu statystycznego zjawisk społeczno-ekonomicznych została przesunięta do dyscyplin szczegółowych. Natomiast w zajęciach ze statystyki główny akcent położono na narzędzia poznawcze i ich aplikację, co wiązało się z rozbudowaniem zajęć proseminaryjnych (ćwiczeń) tej dyscypliny.

Przedmiotem zainteresowań badawczych Profesora Nadobnika były głównie zagadnienia ludnościowe. W okresie jego „banicji”, spowodowanej nieukrywaną patriotyczną postawą, w której wyniku był zmuszony opuścić Wielkopolskę (1909–1919), badaniami swymi obejmował zagadnienia demograficzne i stosunki społeczno-ekonomiczne i kulturowe ziem polskich zaboru austriackiego, tzw. Galicji. W okresie międzywojennym uwagę swą skupił wyłącznie na zagadnieniach demograficznych kraju, ziem zachodnich, a zwłaszcza regionu Wielkopolski. Żywo interesował się problemem ludności niemieckiej, w szczególności problematyką kolonizacji niemieckiej na ziemiach polskich w latach 1772–1918, przeobrażeniami struktur demograficznych i społeczno-zawodowych ludności niemieckiej na ziemiach zachodnich w okresie międzywojennym, ich rozmieszczeniem i migracjami.

Niezwykle cenne z punktu widzenia ogólnego bilansu ludnościowego kraju są jego studia nad procesem wyludniania się wsi wielkopolskiej w kontekście innych regionów kraju. Swych rezultatów badawczych nie ujął jednak w tym okresie w postaci prac zwartych, ograniczając się do obszernych przyczynków i rozpraw publikowanych w formie artykułów. Ogłosił również kilkadziesiąt recenzji i drobnych opracowań, pu-

blikowanych głównie w „Ruchu Prawniczym, Ekonomicznym i Socjologicznym”, „Przełądzie Administracji”, „Strażnicy Zachodniej” i „Miesięczniku Statystycznym”. Zainteresowania badawcze Profesora demografią nie pozostały bez wpływu na badania jego uczniów, którzy włączyli się bezpośrednio (poprzez dziedziny pokrewne) do tej problematyki badawczej, która wywarła swoiste piętno na specjalizacji poznańskiego środowiska naukowego.

W okresie po II wojnie osłabła znacznie działalność badawcza Profesora. Całą energię skupił na pracy organizacyjno-pedagogicznej. Prowadzone przez niego seminarium statystyczne, obejmujące swym zakresem zarówno opracowania magisterskie, jak i doktorskie, obok zagadnień metodologicznych z zakresu statystyki, zajmowało się przede wszystkim zagadnieniami demograficznymi oraz aplikacjami metod statystycznych w życiu społeczno-ekonomicznym kraju. Profesor Nadobnik wychował zarówno wielu wybitnych praktyków, jak i pracowników naukowych.

Profesor położył wielkie zasługi w rozwoju poznańskiego środowiska naukowego. Można je rozpatrywać w różnych płaszczyznach. Pierwszą z nich jest niewątpliwie wkład w rozwój organizacyjny Uniwersytetu i naszej Uczelni. W tych dwóch uczelniach przyczynił się do powstania katedr statystyki, ich kadrowego rozwoju, a nade wszystko do inspiracji badań demograficznych, które stały się w okresie późniejszym jednym z ważniejszych kierunków badań w poznańskim środowisku naukowym, liczącym się w skali kraju. Nie można pominąć wkładu Profesora w kształcenie i rozwój naukowy kadry WSE i upowszechnienie metod statystycznych prowadzonych przez tę kadrę badań w dziedzinie zjawisk społeczno-ekonomicznych.

Profesor w okresie swej działalności na obu uczelniach nie stworzył własnej szkoły naukowej. Wiązało się to ze swoistością reprezentowanej przez niego dziedziny nauki, wymagającej stworzenia warunków instytucjonalnych, które pozwalałyby rozwinąć odpowiednią infrastrukturę naukową, umożliwiającą prowadzenie własnych badań empirycznych. Infrastruktura ta, obok przygotowania czynnika ludzkiego w postaci kwalifikowanej kadry, wymagała odpowiedniego wyposażenia w technikę statystyczną. Obie uczelnie znajdowały się natomiast w okresie międzywojennym *in statu nascendi*. Stworzył niewątpliwie warunki instytucjonalne dla rozwoju dwóch dyscyplin: statystyki i demografii oraz wstępne elementy infrastruktury od strony warunków kadrowych. Swą działalnością zapoczątkował rozwój tradycji empirycznych badań naukowych w dziedzinie zjawisk demograficznych i społeczno-ekonomicznych w środowisku poznańskim.

Był człowiekiem o silnej osobowości, ukształtowanej w wielodzietnej rodzinie rolniczej, gdzie w trudnych warunkach życiowych wykształciły się nieomal wszystkie pozytywne cechy charakteru Wielkopolanina, jak pracowitość, sumienność i rzetelność w spełnianiu obowiązków, wyniesione z domu nasyconego głęboką religijnością i patriotyzmem, nastawione na pracę organiczną, w którym dobro wspólne przedkładało nad korzyści jednostki.

Prostolinijność postępowania jednała mu wielki szacunek i zaufanie; cieszył się powszechnie wysokim autorytetem etyczno-moralnym. W bezpośrednich kontaktach był niezwykle prosty, skromny, nie wynosił się ponad otoczenie, życzliwy. Życzliwość ta nazbyt często była nadużywana przez pracowników i studentów.

Postać dobrotliwego, pogodnego starszego pana, którego życzliwe oczy patrzyły na współkolegów i studentów, nie określała rozmiarów tragedii i zawodu wewnętrznego przeżywanego przez Profesora. Z racji swego pochodzenia zawsze sympatyzował z ruchem chłopskim, w nim upatrywał siłę państwa i jego rozwój. W tej atmosferze wychował swego syna Kazimierza, absolwenta Wydziału Prawno-Ekonomicznego UP, który, będąc członkiem ruchu ludowego (PSL), pełnił po wyzwoleniu Poznania w roku 1945 funkcję pierwszego wiceprezydenta miasta, a następnie wiceprzewodniczącego Wojewódzkiej Rady Narodowej. Jednakże w roku 1948 został aresztowany i w wyniku upozorowanego procesu sądowego skazany na 16 lat więzienia. Fakt ten położył się głębokim cieniem na nieposzlakowanej osobie Profesora i jego karierze naukowej.

Gdy z okazji przygotowywanego na przełomie czerwca i lipca 1951 roku I Kongresu Nauki Polskiej odbyła się w WSE okolicznościowa konferencja środowiskowa, mająca na celu analizę i ocenę stanu nauki polskiej, Profesorowi Marciniowi Nadobnikowi – podobnie jak profesorom Janowi Zdzitowieckiemu i Stefanowi Rosińskiemu – postawiono zarzut braku klasowego ujęcia treści prowadzonych wykładów. Zabiegi, których celem była deprecjacja jego osoby, przerodziły się w publiczną owację na stojąco uczestników konferencji. Tej właśnie okoliczności przypisać należy, iż w połowie roku 1951 kierownictwo katedry przekazał swemu uczniowi Stanisławowi Waszakowi. Zrezygnował jednocześnie z prowadzenia wykładów ze statystyki i podjął się wykładów monograficznych z języka niemieckiego, które prowadził aż do chwili zgonu.

Bezpodstawnym i bezzasadnym aresztowaniem syna Kazimierza i osadzeniem go w więzieniu (zrehabilitowano go po roku 1956, zmarł wkrótce wskutek wyniszczenia organizmu) Profesor był głęboko wstrząśnięty. Nie skarżył się z tego tytułu nikomu z otoczenia, pozostając nadal pogodny i życzliwy dla każdego. Po ostatnim widzeniu z synem w więzieniu w Rawiczu, dostał wylewu do mózgu i umarł nagle 31 grudnia 1953 roku na ulicy Poznania. Został pochowany w rodzinnym Wielichowie. Na spoczynek wieczny odprowadzili go tylko: wierny uczeń Stanisław Waszak wraz ze skromną delegacją Katedry Statystyki oraz dwaj przyjaciele z WSE. Liczne powózki, które wyjechały na stację kolejową w Rakoniewicach, by przewieźć członków Senatu obu poznańskich uczelni, wróciły do Wielichowa puste, gdyż złowrogi „cień reakcji” kładł się na osobie Profesora do samego końca. Ktoś z uczestników tej ostatniej drogi Profesora słusznie zauważył: „To był człowiek wielkiego wymiaru, żył cicho i skromnie, cicho i skromnie odszedł”. Wielkość jego ducha i owoców pracy ocenią kiedyś potomni.

Stanisław Wierchosławski